

Kongens proklamation til slesvigerne af 27. august 1849.

AF

HOLGER HJELHOLT

I henhold til den våbenstilstandskonvention, som den 10. juli 1849 afsluttedes i Berlin mellem Danmark og Preussen, skulde hertugdømmet Slesvig under den til 6 måneder fastsatte våbenstilstand regeres af en bestyrelseskommission (»Landesverwaltung«) i kongen af Danmarks navn. Denne kommission skulde bestå af 2 medlemmer, det ene valgt af den danske, det andet af den preussiske konge, og desuden skulde dronningen af Storbritannien udnævne en kommissær, der skulde virke som opmand i tilfælde af uenighed mellem kommissionens 2 medlemmer. Kommissionen, der ikke havde lovgivende myndighed, fik det hverv at forvalte hertugdømmet efter de gældende love og opretholde ordenen. Den nordlige del af Slesvig — nord for en linje, der gik fra et punkt sydøst for Flensborg til et punkt nordvest for Tønder — skulde besættes af neutrale (svensk-norske) tropper, Sydslesvig af preussiske. Als og Ærø forblev som forhen besat af danske tropper.

Samtidig med våbenstilstanden var Danmark og Preussen kommet overens om de fredspræliminærer, der skulde danne grundlaget for fortsatte underhandlinger om den endelige fred. I præliminærene udtaltes bl. a., at Slesvig skulde have en særlig forfatning med hensyn til dets lovgivende magt og indre bestyrelse, uden at være forenet med Holsten og således, at

Slesvigs politiske forbindelse med Danmark lodes urørt. Holsten og Lauenborg skulde forblive dele af det tyske forbund, og Holsten skulde snarest af kongen modtage en repræsentativ forfatning.

Ratifikationerne af disse overenskomster udveksledes den 17. juli i Berlin, en uge senere begyndte de tyske rigstropper at rømme Jylland, og den 29. juli udstedte Frederik VII en kongelig proklamation til jyderne, hvori han takkede dem for den udholdenhed, de havde vist under den fjendtlige besættelse.

Med indsættelsen af den slesvigske bestyrelseskommission trak det lidt i langdrag. Det danske medlem af den blev kongens kabinetssekretær, kammerherre F. F. Tillisch, der fik sin udnævnelse den 5. august. Det preussiske blev vicepræsident i Stettin, grev B. H. v. Eulenburg, og til opmand udnævnte Storbritannien oberst Lloyd Hodges. Tillisch ankom til Flensborg den 12. aug. sammen med baron Pechlin, der var bestemt til på den danske regerings vegne at foretage indsættelsen af kommissionen. Denne indsættelse foregik dog først den 25. Tillisch gik herved ind til en virksomhed, der ikke blot skulde blive meget langvarigere end oprindelig tænkt — kommissionen styrede herved et år — men som også blev fuld af store, for en væsentlig del sikkert uforudsete vanskeligheder. At det måtte komme til visse divergenser med det preussiske medlem, var jo nok, hvad man kunde tænke sig, og ligeledes havde man vel måttet regne med modstand fra de talrige slesvig-holstensindede embedsmænds side. Men langt vigtigere blev, at kommissionen kom til at savne al fornøden understøttelse fra de preussiske troppers side. Endelig nægtede også statholderskabet at anerkende den og ophidsede til modstand imod den. Der blev mange anledninger for Tillisch til i sine breve til konseilpræsidenten, grev A. W. Moltke, at give udtryk for, hvor uholdbar og smertelig han følte sin stilling og virksomhed.

Vanskeligheden, for ikke at sige umuligheden, for bestyrelseskommissionen i at gennemføre sin vilje viste sig straks fra begyndelsen af. Et grelt eksempel herpå fremkom, da kommissionen vilde have en af Frederik VII til slesvigerne den 27. aug.

udstedt proklamation offentliggjort af de slesvigske embedsmænd. Inden vi gør rede for disses modstand herimod, skal vi først undersøge, hvorledes denne proklamation kom til verden. Den var nemlig resultatet af adskillige forhandlinger og udkast.

I. De foregående drøftelser.

Tanken om, at kongen skulde rette en henvendelse til sine undersåtter i sit hertugdømme Slesvig, nu da våbenstilstanden var indtrådt, da hertugdømmet skulde styres i hans navn, og freden syntes nær, lå lige for. Oprindeligt tænkte man også på en henvendelse til kongens undersåtter i Holsten. I statsrådsmødet den 31. juli stillede konseilpræsidenten forslag om at affatte en proklamation til slesvigerne og en til holstenerne, som til sin tid kunde offentliggøres, og i en optegnelse, der findes i konseilpræsidiets arkiv¹, hedder det, at man på grundlag af flere i private breve indeholdte ytringer havde taget under overvejelse, om kongen ikke skulde lade udgå en i forsonende ånd formet proklamation til hvert enkelt af de to hertugdømmer.

Den mand, til hvem man henvendte sig med anmodning om at forfatte udkast til proklamationerne, var den loyale og konservative helstatsmand, grev Carl Moltke til Nütschau, en nær slægtning af konseilpræsidenten. Carl Moltke sendte den 5. aug. de ønskede udkast, naturligvis affattede på tysk, og samtidig bemærkede han, at under de forhåndenværende omstændigheder måtte han anse det kongelige kommissorium, som han i apr. 1848 havde fået til forvaltning af Slesvig, for hævet.

Carl Moltkes opfattelse af, hvad det var, der skete i Rensborg den 24. marts 1848, fik i begge udkastene utilsløret udtryk. I henvendelsen til holstenerne hed det, at den af kongen straks efter hans regeringstiltrædelse udtalte hensigt ved en fælles forfatning at forene monarkiets forskellige dele under opretholdelse af deres selvstændighed til et velordnet hele var strandet på det blandt holstenerne udbrudte oprør (Aufruhr). Trods dette

¹ Journalsag S. J. 92/1849. Ved denne sag findes også de i det følgende omtalte akter.

var kongen dog stadig til sinds at yde dem, hvad der straks efter oprørets udbrud var stillet dem i udsigt. I fredspræliminærene var der blevet dem tilsikret, at de skulde få en repræsentativ forfatning. Kongen håbede, at de vilde fremskynde tidspunktet herfor ved en rolig og lovlige adfærd og atter vende deres hjerter til landsfaderen, der intet højere ønskede end at skaffe dem en sikret retstilstand og en uindskrænket (ungeschmälerte) deltagelse i Tysklands udvikling.

Medens det holstenske udkast kort og køligt havde overskriften: holstenere, begyndte det slesvigske med at forsikre »alle Vore kære og trofaste undersåtter i Vort hertugdømme Slesvig« om kongens »hyldest og nåde«. Derpå udtaltes, at ved fredspræliminærene var det bånd, som fra umindelige tider »unzertrennlich« havde forbundet Slesvig med kronen, på ny anerkendt og befæstet, og tillige var der tilsikret hertugdømmet den selvstændighed, der kunde tilstås det uden fare for den nævnte forbindelses vedvaren. I endnu skarpere udtryk end i det holstenske udkast fordømtes oprøret i det slesvigske, idet det rosede fremhævede de »talrige beboere« i hertugdømmet, som under de vanskelige forhold med fasthed havde modstået de »løgnens, forførelsens og intimideringens kunster, hvorved man havde villet forlede dem til deltagelse i oprøret«. Om dem, der havde deltaget i dette, hed det, at de, belært af de gjorte sørgelige erfaringer, atter vilde vende deres hjerter til kongen. Af alle Slesvigs beboere ventede kongen, at de ved et roligt og lovlydigt forhold vilde fremme det påbegyndte arbejde for freden samt understøtte hans bestræbelser for varigt at styrke alle undersåtternes vel ved »frisindede institutioner« og en retfærdig og mild regering.

Moltkes proklamationsudkast blev oplæste i statsrådsmødet den 7. aug. og vedtagne med nogle mindre ændringer. Minister H. N. Clausen påtog sig at forfatte en dansk oversættelse af proklamationen til slesvigerne.

Om de foretagne ændringer i Moltkes udkast er der vistnok ikke grund til at sige særlig meget. Den ejderdanske opfattelse gav sig vel udtryk i den i det slesvigske udkast foretagne rettelse

af »vedvaren« til »fasthed«, hvor der taltes om forbindelsen mellem Slesvig og kongeriget. På den anden side rettedes i samme udkast et sted »konge« til »landsherre« (Landesherr), hvad der formentlig måtte være slesvig-holstenerne behageligt, og mildnedes udtrykket »løgn« til »bedrag« (Trug), hvilket dog måske er kommet slesvig-holstenerne omtrent ud på et. I det holstenske udkast ændredes slutningen til, at kongen var rede til at fremme holstenernes »deltagelse i Tysklands politiske udvikling«.

Efter vedtagelsen i statsrådet opsattes der en forestilling til kongen fra konseilpræsidenten, ved hvilken forestilling de to udkast indstilledes til kongens underskrift. Forestillingen er dateret den 10., men der er bemærket på den: »Denne forestilling gik ikke op.« I den tidligere omtalte optegnelse hedder det, at man var kommet til den formening, at det turde være rettest foreløbig at udsætte proklamationerne, »indtil våbenstilstands-conventionen var exequeret«. Fra hvem forslaget om udsættelse er kommet, har jeg ikke kunnet se, men tanken om at vente, til våbenstilstanden var trådt i kraft og bestyrelseskommissionen indsat, var jo yderst naturlig.

Med den konceptforestilling, der »ikke gik op«, bortfaldt også planen om en proklamation til holstenerne. Den optoges, så vidt ses, ikke senere for alvor, hvad der formentlig ikke var uden sammenhæng med den afgjorte modstand, som statholderskabet i Holsten rejste mod fredspræliminærerne og våbenstilstandskonventionen¹. Derimod varede det kun kort, før tanken om en slesvigsk proklamation atter kom op, denne gang rejst fra Flensborg, hvorhen Tillisch og baron Pechlin som nævnt var ankommet den 12. aug.

Den 16. oversendte Tillisch til konseilpræsidenten efter anmodning af Pechlin et af denne forfattet udkast til en prokla-

¹ I en skrivelse af 2. sept. fraråder den danske befuldmægtigede i Berlin, H. C. Reedtz, i anledning af en forespørgsel herom fra grev A. W. Moltke bestemt udstedelsen af en proklamation til holstenerne. U. Min. Alm. Korr. K. Krigen 1848—50. Korrespondancesager fra ca. Maj til Decbr. 1849.

mation til slesvigerne, for at det kunde bruges, om det fandtes »passende og hensigtsmæssig«. Tillisch bemærkede, at særlig nord-slesvigerne meget skulde ønske udstedelsen af en proklamation, og han fandt det bedst, at den alene forsynedes med kongens underskrift. Endvidere ytrede han, at også oberst Hodges var meget stemt for, at en proklamation blev udstedt, og udtrykkelig havde opfordret til, at dette skete snarest muligt. Da det var Tillisch bekendt, at konseilpræsidenten allerede havde påtænkt udstedelsen af en proklamation, og han fandt Pechlins udkast »meget hensigtssvarende«, antog han, at modtagelsen af det vilde være konseilpræsidenten kærkommen.

Pechlins udkast var meget indholdsløst, og det kan man måske under de foreliggende usikre forhold kalde »meget hensigtssvarende«. Der taltes væsentlig i det om kongens sorg over de krigens ulykker, som slesvigerne havde måttet døje, og om håbet om en snarlig fred, der kunde hele de dybe sår, krigen havde tilføjet kongens lande og hjerte. Sluttelig udtalte kongen sin tak til dem, der havde vist ham troskab og hengivenhed, og sin beredvillighed til at tilgive dem, der »i den ulyksalige tid fjernede sig fra deres veje«, såfremt de vendte tilbage til ham. Udtrykket »fjerne sig fra deres veje« lå unægtelig langt fra de udtryk, Carl Moltke havde anvendt i sit proklamationsudkast! Pechlin havde forsynet sit udkast med overskriften: Trofaste slesvigere (Treue Schleswiger). Til denne overskrift kunde man vel nok fristes til at sætte et spørgsmålstegn, og et sådant er også blevet føjet til, formentlig efter udkastets modtagelse i København.

At man i København blankt skulde acceptere Pechlins indholdsløse udkast, var sikkert ikke at vente. I statsrådsmødet den 18., hvor sagen forhandlede, blev det også overdraget H. N. Clausen at lave et nyt, nemlig en sammenarbejdning af Pechlins og Carl Moltkes. 2 dage senere kunde Clausen forelægge resultatet, og man vedtog, at dette skulde indstilles til kongens billigelse, så snart man gennem Tillisch havde sikret sig, at der ikke var noget til hinder for dets udbredelse i Slesvig.

H. N. Clausens udkast, der er vel formet, og som naturligvis

var affattet på dansk, skulde blive det endelige — bortset fra nogle mindre ændringer, der senere skal nævnes. Spørgsmålstegnet ved overskriften i Pechlins udkast havde åbenbart gjort sin virkning, for Clausen har kun som overskrift: slesvigerer! I lighed med Pechlin begyndte han med en omtale af krigens onder, der havde hvilet hårdt på slesvigerne (»vore troe undersætter i Slesvig«), og det tilføjedes, at de var blevet følt »dobbelt smerteligt, fordi det er borgere i samme stat, der have stået som fjender overfor hverandre«. Derpå udtaltes som hos Pechlin håbet om, at våbenstilstanden skulde være forbud om fred. Medens Moltke talte om de »talrige beboere« i hertugdømmet, der var forblevet loyale, henregnede Clausen hertil »den overveiende deel af folket i Slesvig«, og til dem udtalte kongen i varme ord sin tak. I udtrykkene om oprøret gik Clausen en mellemvej mellem Moltke og Pechlin, idet det i hans udkast hedder: »De blandt eder, som ved forlökkelsens onde midler ere blevne førte på onde veie, forglemmende den retfærdighed og mildhed, den fred og rige velsignelse, eders fædre og I have nydt under det danske kongescepter, ville være blevne belærte ved de sørgelige erfaringer, ikke i fremtiden at søge hjælpen og beskyttelsen uden hos eders lovlige landsherre«. Vendte de tilbage til ham, vilde de finde ham rede til at glemme det forbigangne. Udkastet sluttede som Moltkes med, at kongen »ved frie institutioner og en landsfaderlig regering« vilde stræbe efter at grunde og befæste alle sine undersætters vel.

Konseilpræsidenten oversendte den 20. aug. Clausens udkast til Tillisch¹. Han omtalte, at det var Tillisch bekendt, at man allerede i længere tid havde tænkt på en kongelig proklamation, og at sagen ikke hidtil var blevet udført, beroede kun på de vanskeligheder, der vilde være forbundne med at få den udbredt i hertugdømmet. Men efter Tillisch' skrivelse af den 16. fandt regeringen, at man nu ikke mere burde opsætte sagen, og på basis af det tidligere, Tillisch bekendte, udkast samt med benyttelse af det Pechlinske var der nu lavet et nyt, det hosfølgende udkast, i overensstemmelse med hvilket statsrådet fandt det

¹ Tillisch' privatarkiv. Breve fra konseilpræsidenten.

ønskeligt, at proklamationen affattedes. Forinden man imidlertid forelagde det til kongens approbation, ønskede man sig af Tillisch underrettet om, »om De måtte have noget ved samme at bemærke«, og man vilde navnlig forvisse sig om, »at der ikke fra bestyrelsescommissionens side skal møde nogen hindring imod at foranstalte en sådan proklamation udbredt i Slesvig«, når den danske regering anmodede den derom. Proklamationen vilde, bemærkede konseilpræsidenten sluttelig, komme til at udgå både på dansk og tysk og i henhold til Tillisch' ytringer ikke blive kontrasigneret af nogen minister.

Den 24. sendte Tillisch det Clausenske danske udkast tilbage sammen med et nyt, der skulde blive det, som blev forelagt kongen til approbation¹. Det var det femte i rækken af udkast! Tillisch kalder det en tysk oversættelse af Clausens med de forandringer, som han efter konference med Pechlin havde troet hensigtsmæssige. Han skrev, at han troede, at det sendte udkast navnlig i 2 punkter kunde undergå en forandring »for at fjerne alt, hvad der kunde findes mere anstødeligt end aldeles nødvendigt, og for at det desbedre kunde opfylde sin hensigt at virke forsonende på alle partier«. Han anså det også for ønskeligt, at det i proklamationen udtrykkeligt antydedes, at kongen under våbenstilstanden anerkendte bestyrelseskommissionen som den til regeringen udelukkende kompetente regering. Herved kunde man afskære enhver anledning til »sådanne slutninger, som fra slesvig-holstensk side ellers muligen vilde udledes af proklamationen, navnlig med hensyn til indblanding af den danske regering i de slesvigske anliggender under våbenstilstanden«. Billigede nu statsrådet den tyske oversættelse, vilde Tillisch indestå for, at bestyrelseskommissionen vilde være rede til at søge proklamationen udbredt i hertugdømmet. Men skete der nye forandringer, vilde det naturligvis komme an på beskaffenheden af disse.

¹ Tillisch' skr. af 24. findes ved cirkulære til de fremmede diplomater af 1. sept. i pk. U. Min. Alm. Korr. K. Krigen 1848—50. Korrespondancesager fra ca. Maj til Decbr. 1849. Udkastet findes derimod ved den tidligere nævnte sag S. J. 92/1849.

De to punkter, som Tillisch navnlig ønskede ændret, var formentlig følgende: 1. Clausens »borgere i samme stat, der have stået som fjender overfor hverandre« rettedes til »sønner af de under vort scepter forenede lande, der . . .«. 2. I stedet for Clausens »som ved forlokkelsens onde midler er blevne førte på onde veie« hed det i den tyske oversættelse »som er kommen på afveje«, altså omtrent som i Pechlins udkast. — Tillisch' ønske om, at kongen skulde betone, at bestyrelseskommissionen under våbenstilstanden var den kompetente regering, gav sig udtryk i, at det i oversættelsen til slut hed, at kongen ventede, at beboerne, »så længe den nu indsatte bestyrelsescommission er i kraft«, vilde ved et lovligt og retsligt forhold bidrage til at fremme det begyndte fredsværk, og at de også »derefter« vilde understøtte ham i hans bestræbelser for landets vel.

Men foruden disse rettelse, på hvilke Tillisch i sin skrivelse udtrykkelig henledte opmærksomheden, indeholdt den tyske oversættelse enkelte andre afvigelser fra Clausens udkast. I stedet for dettes »troe undersætter i Slesvig« havde oversættelsen ». . . getreuen Einwohnern des Herzogthums Schleswig«, og for »have bevaret den undersåtlige troskabsed ukrænket« havde oversættelsen »Uns feste Treue bewährt haben«. Fremdeles var »urokkelige troskab og hengivenhed« bleven til »unerschütterliche Ergebenheit«, og »under det danske kongescepter« var ændret til »unter dem Scepter Unserer Königlichen Vorfahren«. Endelig var »ved frie institutioner« rettet til »durch von Uns zu verleihende neue Institutionen«. En vis reel betydning kan man vel kun tillægge de to sidste af disse afvigelser eller rettelse.

Tillisch' ønske om, at den tyske oversættelse uforandret måtte opnå kongens approbation, opfyldtes. Statsrådet vedtog i et møde den 26., hvor før øvrigt konseilpræsidenten var fraværende, proklamationen i Tillisch' affattelse. Proklamationen skulde trykkes i København, og hele oplaget af den sendes til Flensborg. Marineministeren, Zahrtmann, der sammenkaldte mødet, og som forinden pr. telegraf havde fået efterretning om, at bestyrelseskommissionen den 25. var installeret, meddelte efter mødet Tillisch vedtagelsen, og at udkastet vilde blive

oversat på dansk, forelagt kongen til underskrift, trykt og snarest gør ligt, »måske allerede imorgen«, tilstillet Tillisch¹. Således gik det også. Konseilpræsidenten forelagde i en forestilling den 27. kongen udkastet til approbation, og samme dag kunde han sende Tillisch et eksemplar af proklamationen på tysk og et på dansk, begge underskrevne af kongen². Ligeledes oversendtes det trykte oplag, 3000 eksemplarer. Tillisch anmodedes om, at proklamationen »ved foranstaltning af bestyrelseskommissionen for hertugdømmet Slesvig kan blive udbredt i dette hertugdømme«.

II. Afvigelserne mellem den danske og den tyske tekst.

Tillisch' forsikring om, at bestyrelseskommissionen — forudsat, at proklamationen fik den af ham ønskede form — vilde være rede til at søge den publiceret, holdt også stik. Den 29. sendte kommissionen den til alle slesvigske autoriteter (amtshuse, magistrater o. s. v.) med pålæg om, at disse snarest skulde bringe den til offentlig kundskab og sørge for, at den blev udbredt så meget som muligt³. Inden vi ser på, hvorledes dette pålæg opfyldtes, er der imidlertid en anden sag, vi skal undersøge, en sag, der fik en ikke ringe plads i den slesvig-holstenske agitation, og som medvirkede til straks fra første færd at gøre bestyrelseskommissionens stilling vanskelig. Det var de forskelligheder, som den danske og tyske tekst af proklamationen frembød.

Proklamationens tyske tekst, ja, det var den af Tillisch oversendte. Men nogen dansk tekst havde Tillisch ikke givet, og som nævnt skrev Zahrtmann den 26. til ham, at hans udkast vilde blive oversat på dansk. Denne oversættelse foretog konseilpræsidentens sekretær C. F. J. H. Liebe nu på den måde, at

¹ Se Tillisch' privatarkiv.

² Smstds.

³ Landesverw. u. Regierungs-Commissair. 3. Publication der Verordnungen.

han som basis brugte Clausens udkast — dette var det jo også, Tillisch havde »oversat« og modificeret. I Clausens udkast indførte Liebe de rettelser, hvorpå Tillisch udtrykkelig havde henvendt opmærksomheden. Endvidere er rettet: »den undersåtlige troskabsed« til »troskaben« og »frie institutioner« til »nye institutioner«. Men tilbage blev, hvad der unægtelig var meget uheldigt og beklageligt, de øvrige (s. 421 omtalte) afvigelser mellem Clausens og Tillisch' udkast. Disse afvigelser kastede den slesvig-holstenske agitation sig over, idet man påstod, at man på dansk side bevidst havde »forfalsket« den danske tekst og herved benyttet sig af den omstændighed, at den preussiske kommissær, grev Eulenburg, ikke kunde dansk.

At sådanne beskyldninger savnede ethvert grundlag, fremgår af det foregående. Men i stridens hede plejer parterne ikke at tage det så nøje, og på slesvig-holstensk side har man vel troet på »forfalskningen«, skønt argumenterne for en sådan forekommer en dansk temmelig hårtrukne. Med største indignation taler professor I. G. Droysen i et privatbrev fra omkring midten af sept. om danske overgreb under våbenstilstanden, og som det første anfører han »die *verfälschte* Proklamation«¹. Rudolf Schleiden har i sine *Erinnerungen* 4. bd. (1894), s. 174 f. en længere gennemgang af afvigelserne og også udtrykket »die Fälschung des dänischen Textes«. Af den samtidige avispolemik skal jeg nøjes med at omtale en udførlig artikel i det udbredte slesvig-holstenske blad »Altonaer Mercur« for 4. sept. (nr. 416) (jvfr. 3. sept., nr. 414). Bladet havde for øvrigt den 31. aug. (nr. 410) bragt proklamationens tyske tekst, der var blevet offentliggjort i »Norddeutsche Freie Presse«.

Den nævnte artikel begynder med at hævde, at proklamationen leverer et slående bevis på den »perfidi«, med hvilken man fra dansk side går til værks, og på den »letfærdighed«, med hvilken bestyrelseskommissionen optræder. Beviset er de »væsentlige forskelle« i de to tekster, forskelle, »hvis hensigt ikke kan undgå nogen«. Først omtales den danske teksts »troe under-

¹ I. G. Droysen: *Briefwechsel*. Herausgegeben von Rudolf Hübner I, s. 566.

sætter i Slesvig« mod den tyskes »Einwohner des Herzogthums Schleswig«. Man har her, mener »Alt. Merc.«, turdet vove at ignorere »hertugdømmet« og at tale om »undersætter«, hvormed der må menes »kongelige undersætter«! Denne fortolkning i »Alt. Merc.« er unægtelig særdeles hårt trukken. Tilmed har den tyske tekst andetsteds »folket i Slesvig« uden »hertugdømmet« og den danske tekst har ligeledes på andet sted »indvånere i vort hertugdømme Slesvig«. »Alt. Merc.« udtaler for øvrigt efter sin fortolkning: »Doch dies ist nur der Anfang, es kommt besser«. Så omtales, at medens den danske tekst har »troskab og hengivenhed«, har den tyske kun »hengivenhed«. »Aber hören Sie weiter!« Og nu kommer vi til hovedpunktet, forskellen »under det danske kongescepter« og »unter dem Scepter Unserer Königlichlichen Vorfahren«. Her har man forsøgt ved det danske udtryk at inkorporere Slesvig i kongeriget, og dette betegnes af »Alt. Merc.« som »des Pudels Kern«. Endelig har den tyske tekst »durch von Uns zu verleihende neue Institutionen«, den danske kun »ved nye institutioner«, hvorved man, mener »Merc.«, kan have tænkt på den danske rigsdags medvirkning! Hertil er vel kun at sige, at hvad man kan have tænkt på, er vanskeligt at udtale sig om. Men efter den forbindelse, hvori udtrykket i den danske tekst står, må det også her være kongen, der giver Slesvig de nye institutioner. Artiklen ender med at fastslå, at de af den anførte punkter så afgjort bærer præg af at være tilsigtede og harmonerer så godt med den øvrige danske politik, »dass wir uns jeder weiteren Bemerkung darüber enthalten können«. At den danske tekst i den trykte proklamation var blevet sat foran den tyske, fremhæves selvfølgelig også. Dette var i strid med den før 1848 gældende praksis, men svarede godt til, hvordan man nu fra den danske regerings side ønskede at se på Slesvigs danske og dets tyske element.

Det lykkedes den slesvig-holstenske agitation at få sat både det preussiske medlem af bestyrelseskommissionen, grev Eulenburg, og Berlin i bevægelse i anledning af uoverensstemmelsen i den danske og tyske tekst. Allerede den 1. sept. sendte Eulenburg den danske konseilpræsident en skrivelse med en reklama-

tion¹. Han udtalte heri, at proklamationen kun havde været ham forelagt på tysk, at han ikke kunde dansk, og at han ikke kunde forudsætte andet, end at kun en ordret oversættelse var tilstedelig. Til sin dybe beklagelse var han først efter proklamationens udstedelse blevet gjort opmærksom på, at ordene »unter dem Scepter Unserer Königlichen Vorfahren« var oversat med »under det danske kongescepter« (de andre uoverensstemmelser i teksterne gik Eulenburg ikke ind på, fornuftigt nok, må man vel have lov at sige). Dette præjudicerede hele krigsspørgsmålet, mente Eulenburg, og han omtalte ophidselsen hos det slesvig-holstenske parti, hvilken vanskeliggjorde bestyrelseskommissionens stilling. Muligvis præjudicerede den danske tekst også den preussiske regerings opfattelse, og han henviste her til, at regeringspræsident G. v. Bonin, som fra preussisk side deltog i kommissionens installation, havde udstedt en erklæring i anledning af, at våbenstilstandskonventionen kun havde brugt udtrykket »i kongen af Danmarks navn« og udeladt »som hertug af Slesvig«. Eulenburg endte sin skrivelse med, at han for sit vedkommende protesterede mod enhver slutning, der vilde blive draget ud fra, at han havde tilstedt en unøjagtig oversættelse i et ham fremmed sprog. Dette havde han også meddelt sin regering.

Tillisch gav i en skrivelse til konseilpræsidenten af den 2. en kommentar til Eulenburgs protest². Denne havde, skrev Tillisch, fundet sig meget foruroliget ved den unøjagtige oversættelse samt ved, at den danske tekst var sat foran den tyske. »Jeg anseer«, bemærkede Tillisch, »nu ikke sagen for så farlig, men et ubehageligt indtryk har det gjort på de tysk- eller slesvig-holstensksindede, og dem er det naturligviis, som have henvendt sig til grev Eulenburg med deres klager og besværinger; det havde derfor vistnok været meget ønskeligt, om man havde

¹ Skrivelsen er vedlagt koncepten til svaret på den af 10. sept. U. Min. Alm. Korr. K. Krigen 1848—50. Korrespondancesager fra ca. Maj til Decbr. 1849.

² Skrivelsen findes i pk. U. Min. Alm. Korr. K. Krigen 1848—50. Korrespondanceakter vedr. Bestyrelses-Kommissionen i Slesvig. 1849—51.

holdt sig stricte til ordene og den sædvanlige form. Ved afvigelsen er intet vundet, men det danske desværre kommet i en ufordeelig stilling . . .«. Man skulde, hævdede Tillisch, undgå alt, som kunde antages at sigte til danisering; sådant var meget upolitisk og skadeligt.

Såvel Tillisch' som Eulenburgs skrivelse behandlede i statsrådsmøde, og man vedtog her at imødegå Eulenburgs formening om, at uoverensstemmelsen var forsættelig, ved at give ham en klar fremstilling af, hvordan den danske og tyske tekst var opståede. Dette skete ved to skrivelser fra grev Moltke, den ene, dateret 10. sept., til Eulenburg, den anden, af 12. sept., til Tillisch¹. I denne sidste var den første indlagt, og Tillisch anmodedes om at overlevere Eulenburg den.

Moltke beklagede i sin skrivelse til Eulenburg først den skete uoverensstemmelse i teksterne og bemærkede derpå, at den danske krones rettigheder med hensyn til Slesvig lige så lidt vilde finde en ny støtte i proklamationens danske tekst, som de vilde kunne formindskes ved den af Eulenburg nedlagte protest. Dette var spørgsmål, som kun kommende underhandlinger på basis af fredspræliminærene kunde afgøre. Han følte sig overbevist om, at Eulenburg vilde føle sig beroliget ved denne erklæring, men var for øvrigt langt fra at miskende de grunde, der havde bevæget Eulenburg til hans nævnte protestskrivelse.

I brevet til Tillisch gav Moltke en redegørelse for, hvordan den danske tekst var fremkommet, og hvordan det punkt, mod hvilket Eulenburg nu protesterede, var undgået opmærksomheden, da man efter Tillisch' anvisninger havde modificeret det Clausenske danske udkast. Moltke holdt sig overtydet om, at det allerede vilde være lykkedes Tillisch at fjerne det ubehagelige indtryk, som den omhandlede uoverensstemmelse havde gjort på greven, og han bad ham, når han overleverede Eulenburg den hoslagte skrivelse, »yderligere at forsikre ham om, hvor ubehageligt det har været mig, at en sådan ufrivillig uoverensstemmelse i de to tekster er indløbet«. Endvidere meddelte Moltke Tillisch, at han ganske delte hans anskuelse om,

¹ Tillisch' privatarkiv.

at man skulde undgå sådant, hvori man kunde lægge en hensigt om at ville danisere. Nogen særlig betydning vilde han dog ikke tillægge det, at man havde sat den danske tekst foran den tyske.

Med de her givne redegørelser og beklagelser slap konseilpræsidenten dog endnu ikke fra uoverensstemmelsen. Den 12., altså inden modtagelsen af Moltkes brev af samme dag, skrev Tillisch til ham, at både oberst Hodges og Eulenburg havde meddelt ham, at den preussiske gesandt i København, baron Werther, havde tilskrevet Eulenburg, at »Deres Excellence har sagt ham, at den danske oversættelse af kongens proclamation . . . var sendt her fra Flensborg«¹. Tillisch bad indstændig grev Moltke om snarest muligt at få denne misforståelse berigtiget. Det vilde nemlig i højeste grad skade ham både hos Eulenburg og Hodges, om de antog, at han havde mindste andel i oversættelsen. Han bad om, at grev Moltke snarest sagde baron Werther den rette sammenhæng, og at ligeledes Henry Wynn, den engelske gesandt i København, blev gjort bekendt dermed, så både Eulenburg og Hodges kunde få sandheden at vide. Især Hodges var meget fortrydelig over denne sag, forsikrede Tillisch.

Konseilpræsidenten måtte da rykke ud med nye erklæringer². Den 14. meddelte han Wynn sin korrespondance med Eulenburg og bad om, at Hodges måtte blive sat i stand til at dømme om sagen, samt oplyste, at den danske tekst ikke var redigeret i Flensborg, men i København. Dagen efter skrev han til kammerherre Reedtz i Berlin, sendte ham ligeledes genparter af korrespondancen med Eulenburg og bemærkede desuden, at baron Werther havde læst svaret af 10. sept. Dette ønskede han ligeledes meddelt den preussiske udenrigsminister, baron Schleinitz, og endvidere, at den danske tekst var redigeret i København. Efter hvad Reedtz den 9. havde indberettet, havde Schleinitz også bittert besværet sig over uoverensstemmelsen, og atter

¹ U. Min. Alm. Korr. K. Krigen 1848—50. Korr. sager fra ca. Maj til Decbr. 1849.

² Koncepterne til disse findes i den før nævnte pk.

den 16. bemærkede Reedtz i en indberetning, at Schleinitz »dolerede . . . over uoverensstemmelsen«¹.

Med konseilpræsidentens sidste erklæringer må de diplomatiske forhandlinger om uoverensstemmelsen betragtes som endt. Tillisch kunde også den 16. meddele Moltke, at grev Eulenburg fandt sig tilfredsstillet efter modtagelsen af Moltkes brev af den 10².

III. Proklamationens offentliggørelse.

Som det tidligere er bemærket, havde bestyrelseskommissionen den 29. aug. sendt de slesvigske autoriteter proklamationen med pålæg om at offentliggøre den³. Denne kommissionens skrivelse udgik henholdsvis på tysk og dansk til de respektive autoriteter. I den tyske tekst hed det, at proklamationen skulde »baldthunlichst zur öffentlichen Kunde gebracht und möglichst allgemein verbreitet werde[n]«, medens den danske tekst havde, at den skulde »bringes til offentlig kundskab og så meget som mueligt udbredes blandt folket«.

De slesvigske autoriteter bestod ganske overvejende af mænd, der i marts 1848 havde sluttet sig til oprøret. Af de forholdsvis få loyale og dansksindede, som sad dengang, var desuden i de forløbne halvandet år adskillige fordrevne og erstattede med slesvig-holstensksindede. I et brev fra Tillisch af 4. sept. (til grev Sponeck) hedder det også: »embedsmændene ere jo alle tilsammen slesvig-holstenere . . .«⁴. Af disse embedsmænd var det ikke at vente, at de med glæde skulde medvirke til udbredelsen af en proklamation, hvori der taltes om, at de var bragt på afveje og blevne belært af sørgelige erfaringer. Det skulde hurtigt vise sig, at bestyrelseskommissionens pålæg om pro-

¹ Se den s. 427 Anm. 1 nævnte pk.

² U. Min. Alm. Korr. K. Korrespondanceakter vedr. Bestyrelses-Kommissionen i Slesvig. 1849—51.

³ Landesverw. u. Regierungs-Commissair. 3. Publication der Verordnungen.

⁴ Tillisch' privatarkiv. Kopibogen.

klamationens offentliggørelse ikke blev efterkommet af embedsmændenes langt overvejende del.

I sin doktordisputats »Sverige och den slesvig-holsteinska frågan 1849—50« (1934), s. 57 udtaler Bo V:son Lundquist, at proklamationen blev »knappast någonstädes offentliggjord«. Som kilde herfor anføres Rudolf Schleidens *Erinnerungen*, IV, s. 175, hvor der på grundlag af en samtale mellem Eulenburg og den slesvig-holstenske amtmand Hansen i Tønder meddeles, at proklamationen »sei übrigens fast an keinem Orte, auch in Flensburg nicht, publicirt . . .«. Hvad der her meddeles, må opfattes som Eulenburgs udtalelser.

Det kan nu imidlertid straks fastslås, at der i hvert fald var ét sted i hertugdømmet, hvor proklamationen offentliggjordes, nemlig på Als og Ærø. Disse øer var besat af danske tropper og regeredes af den såkaldte overbestyrelseskommission. Straks efter at denne fra Flensburg havde modtaget anmodningen om offentliggørelse, skrev den (den 31. aug.) herom til amthuset i Nordborg, magistraten i Sønderborg og overinspektoratet i Augustenborg¹.

Men overbestyrelseskommissionens område var dog heller ikke det eneste sted, hvor proklamationen publiceredes. Den 31. aug. anmodede nemlig grev F. Reventlow, der havde fået overdraget overadministrationen over grevskabet Reventlow, om at få tilstillet et antal eksemplarer af kongens proklamation samt af de af bestyrelseskommissionen udstedte bekendtgørelser »såvel til egen underretning som også til fornøden bekendtgørelse i godsdistrictet«². Anmodningen opfyldtes af bestyrelseskommissionen dagen efter.

I Haderslev amt publiceredes proklamationen ganske vist ikke med det samme, men det skete dog forholdsvis kort senere. Her var den slesvig-holstensksindede C. A. T. Bruhn amtmand, men da han nægtede bestyrelseskommissionen lydighed, afskedigedes han den 9. sept. og erstattedes med konferensråd

¹ Immediat og Overbestyrelses-Commission. 1. Publica. c. Publication af Forordningerne.

² Se den s. 428 anm. 3 nævnte pk.

F. Johannsen, der havde været amtmand før marts 1848¹. Den 10. sept. sendte nu 4 bønder i Vonsbæk — et af de sogne, hvor slesvig-holstenerne havde forjaget den dansksindede præst — en klage til bestyrelseskommissionen over, »at endnu ikke det allermindste om eller fra den ny bestyrelseskommission er bleven bekendtgjort her i menigheden, hverken i kirken eller på sognegranden²«. Hermed kunde de aldeles ikke være tjent, hævdede de. Klagen fremkaldte en skrivelse fra kommissionen til amt-huset i Haderslev og en indberetning fra Johannsen af 17. sept. Han meddelte heri, at efter den 13. var alle bekendtgørelser, der var tilstillede amthuset, øjeblikkelig blevne ekspederede til publikation. Hvad den foregående tid angik, var det at formode, at amtmand Bruhn havde tilbageholdt dem, og at han, »da kun enkelte eksemplarer forefindes, har tilintetgjort de øvrige«. Johannsen anmodede derfor om at få tilstillet det sædvanlige antal af samtlige indtil den 13. udfærdigede bekendtgørelser, hvad han også dagen efter fik, deriblandt kongens proklamation.

Lundquists udtalelse om, at proklamationen blev »knappast någonstädes offentliggjort«, er altså, som det nu anførte viser, ikke korrekt. Men at det var det overvejende antal af embedsmændene, der undlod eller ligefrem nægtede dens publikation, må vistnok betragtes som uden for al tvivl. Tillisch skrev således 2. sept. til konseilpræsidenten, at »flere embedsmænd og magistrater have tilbagesendt os kongens proklamation og negtet at bekendtgjøre den«. I »Altonaer Mercur« for 4. sept. (nr. 416) omtales det, at bl. a. Tønder og Tønning magistrater samt Tønder amthus har afvist publikationen, og i »Dannevirke« for 13. sept. siges det i en meddelelse fra Åbenrå fra den 8.: kongens proklamation og de allerfleste fra bestyrelseskommissionen udgæede lovbestemmelser er ubekendte for den største del af befolkningen. I en skrivelse af 9. sept. fra grev Reventlow gøres

¹ Sønderjydske årbøger 1899, s. 233 f.

² Klagen med de følgende akter findes i den s. 428 anm. 3 nævnte pk. Her findes endvidere en lignende klage af 6. sept. fra præsten i Hjortlund og Kalvslund over, at han ingen af bestyrelseskommissionens bekendtgørelser modtog. »Vi vente dem med længsel«, skrev han.

der endvidere opmærksom på, at publikationen af de udstedte bekendtgørelser synes at være meget mangelfuld i Sundeved, og at navnlig kongens proklamation der endnu ikke er bleven bragt til almindelig offentlig kundskab¹. Endelig skal nævnes, at i en fortegnelse over de af bestyrelseskommissionens bekendtgørelser, som var blevne behørig publicerede i Ekernførde, fattes kongens proklamation².

Et sted, hvor man unægtelig kunde have ventet, at proklamationen var bleven bekendtgjort, var Flensborg, kommissionens sæde. Som ovenfor nævnt fortalte imidlertid Eulenburg amtmand Hansen i en samtale, der fandt sted den 7. sept., at dette ikke var sket, og han tilføjede, at »die Landesverwaltung habe das ungerügt gelassen, weil ihr Begleitschreiben nur eine Bitte, nicht den Befehl zur Publication enthalten habe«. Bortset fra, at denne fortolkning af kommissionens skrivelse af 29. aug. må betegnes som hasarderet, er ellers Eulenburgs fremstilling korrekt nok, og han måtte jo også vide det.

Dagen før den nævnte samtale havde 4 fremtrædende dansk-sindede Flensborgere i en skrivelse til kommissionen besværet sig over, at proklamationen ikke var blevet fordelt blandt indbyggerne og heller ikke publiceret i kirkerne eller opklæbet på gadehjørnerne³. Da de herom havde henvendt sig til justitsråd, borgmester Callisen, havde denne svaret, at han havde leveret de modtagne eksemplarer af proklamationen til rådstuetjeneren, og at han ikke vilde foretage sig yderligere i denne sag. Callisen havde ellers, bemærkede de 4 borgere, tidligere været særdeles ivrig for hurtigst mulig at offentliggøre enhver af »interims-regeringernes« bekendtgørelser. De bad kommissionen om at befale Callisen straks at sørge for, at proklamationen blev publiceret, samt at give ham en alvorlig irettesættelse for hans forhold. Som steder, hvor proklamationen burde opklæbes, nævnte de Rødeport, borgerforeningens og nationalbankens hus, det

¹ Skrivelsen og den deraf følgende korrespondance i den s. 428 anm. 3 nævnte pk.

² Fortegnelsen findes ved en skrivelse af 3. aug. 1850. Samme pk.

³ Akterne herom findes i førnævnte pk.

Christiansenske pakhus i Graven, Harmoniens bygning og Nørreport.

Det gik imidlertid med denne klage, sådan som Eulenburg allerede kunde meddele den 7., at kommissionen ikke fandt nogen grund til at skride ind. I en besked, der er dateret den 8. (rettet fra den 7.), meddeltes det klagerne, at da offentliggørelsen af proklamationen »ikke var befalet, men kun tilladt«, fandtes der ingen anledning til at foretage sig videre i denne sag eller til at give Callisen en irettesættelse.

Når klagen fik dette udfald, noget som Tillisch altså må være gået med til, var det vel næppe uden forbindelse med den vanskelige stilling, hvori Tillisch var bleven bragt ved de beklagelige afvigelser mellem proklamationens to tekster. Med kommissionens holdning her stemte det, når den undlod at foretage sig noget over for de andre autoriteter, der ligefrem havde afvist at publicere proklamationen. Men at Tillisch og Eulenburg i øvrigt havde i sinde at forsøge den dem tildelte opgave som hertugdømmets lovlige regering løst, skulde de vise, og kampen mellem dem og de slesvig-holstensksindede embedsmænd rasede videre. Til denne fortsatte kamp havde striden om kongens proklamation til slesvigerne været et i flere henseender betydningsfuldt forspil.
